HALLÂC-I MENSÛR (Hüseyn bin Mensûr)

Sofiyye-i aliyye denilen büyük velîlerden. İsmi, Hüseyn bin Mensûr olup, künyesi Ebül Mugîs'tir. Doğum târihi kesin bilinmemekle beraber 243-246 (m. 857-860) yılları arasında İran'ın Beyzâ şehrinde doğduğu kaydedilmiştir. 306 (m. 918)'de şehîd edildi. Babasının ise Mahamma isimli bir zerdüşt olduğu rivâyet edilmiştir.

İlk gençlik yıllarından sonra tasavvufa meylederek, Tüster'de büyük velîlerden Abdullah-ı Tüsterî'nin (kuddise sirruh) sohbetinde iki sene bulundu. Onsekiz yaşında Basra'ya gelerek Amr bin Osman-ı Mekkî'ye bağlandı ve onsekiz ay sohbetinde kaldı. Her iki velînin yanında da çok sıkı riyâzetler (nefsin isteklerini yapmamak), mücâhedeler (nefsin istemediklerini yapmak) yaptı. Mu'teber ailelerden Ebû Ya'kûb-i Aktâ'nın kızı ile evlendi. Bir müddet Basra'da kaldıktan sonra, Bağdâd'a Cüneyd-i Bağdâdî'nin (radıyallahü anh) yanına geldi. Cüneyd (radıyallahü anh) ona susmayı ve insanlarla görüşmemeyi emretti. Daha sonra Hicaz'a giderek, bir sene Ravda-i mutahhara'da mücavirlik yapıp tekrar Bağdâd'a geldi. Burada yine Cüneyd-i Bağdadî hazretleri ile görüştü ve ba'zı suâller sordu. Cüneyd-i Bağdadî (radıyallahü anh) suâllerine cevap vermedi. Sorduğu mes'elelerin cevâbını alamayınca, izin alarak Tüster'e gitti. Bir sene orada kaldı. Burada büyük kabûl ve ilgi gördü. Daha sonra buradan ayrılıp, beş yıl ortadan kayboldu. Horasan ve Mâverâünnehr gibi beldelerde bulundu. Sonra Ahvaz'a geldi. Burada da nasîhatlarda bulunup, Ahvaz halkı içinde büyük kabûl ve ikram gördü. Ahvaz'da ilâhî esrârdan çok bahsettiğinden, kendisine Hallâc-ı Esrâr denildi. Tekrar hacca gitti. Dönüşte Basra'ya geldi. Oradan tekrar Ahvaz'a gitti. "Halkı Hakka da'vet için şirk beldelerine gidiyorum" diyerek, o zamanlar henüz müslüman olmamış ba'zı Türk ve Kürt kavimlerinin müslümanlığı kabûl etmeleri için, Hoten ve Turfan'a sonra Hindistan'a gitti. Bu arada üç defa hac etmiştir. Tarikat sarhoşluğunda gördüklerini, İslâmiyetin zâhirine uymayan kelimelerle söylediğinden, 306 (m. 918) yılı Zil-ka'de ayının 24. Salı günü, halife Ca'fer bin Mu'tasım'ın zamanında Bağdâd'da elleri ve ayakları kesilip asılarak şehîd edildi. Sonra yakılarak, külleri Dicleye atıldı..

Hallâc-ı Mensûr, zamanındaki ba'zı zâhir âlimlerinin de anlayamadığı sâdık, Allahü teâlânın aşkı ile yanan bir Hak âşığıdır. Şiddetli mücâhedeler ve çetin riyâzetler çekmiş, himmeti yüksek, kerâmetler sahibi bir velîdir. Sözleri güzel, konuşması fasîh ve belîğ, fîrâseti üstün, hakîkat, esrâr, ma'nâ ve ma'rifetler sahibi olup, yaşadığı müddetçe, dâima ibâdet ve riyâzetle meşgûl olurdu. Günde bin rek'at namaz kılardı. Şehîd edildiği günün gecesinde de 500 rek'at kılmış olup, her gece en az dörtyüz rek'at namaz kılmaya kendisini mecbûr tutardı. Hallâc-ı Mensûr'a; "Bu yüksek derecelere ulaşmış iken, niçin bu kadar meşakkat çekiyorsun?" diye sorulunca, "Allahü teâlâya dost olanların işlerine, ne rahat, ne de meşakkat te'sîr eder. Onlar, Allahü teâlânın sıfatlarında fânî olup, kendilerini unuttuklarından, rahat veya zahmet onlara te'sîr etmez" cevâbını vermiştir.

Aslında Mensûr'un mesleği hallaç (pamuk atıcı) değildir. Birgün dostu olan bir hallacın dükkânında otururken, onu bir işe gönderdi ve "Senin işini de ben görürüm" dedi. Parmağı ile işâret edince pamuklar, çekirdek ve tozlarından ayrıldı. Bu kerâmet yayılarak, "Hallâc" ismiyle meşhûr oldu.

Her an şükür ve tâat üzere olduğu hâlde, Arafat meydanında başını bir kum tepesi üzerine koyup, "Ey âlemlerin Rabbi! Ey azîz olan Allahım! Bütün tesbih edenlerin tesbihinden, bütün tehlîl söyleyenlerin tehlîlinden ve her tefekkür sahibinin tefekküründen seni tenzih ederim. Yâ ilâhî! Biliyorsun ki, sana şükretmekten âcizim. Benim şükrüm ancak budur" buyurdu.

Fakîrlik nedir? diye sordular: "Fakîr; Allahü teâlâdan başka herkesden müstağni (uzak, beri) olan ve ancak Allahü teâlâya

muhtaç olup, herşeyi ondan bekleyen kimsedir" cevâbını verdi.

Buyurdu ki: "Hakîkî tevekkül sahibi, bulunduğu şehirde kendisinden daha muhtaç ve daha hak sahibi biri varsa, orada yemek yemez."

"Kul, ubûdiyyetin (kulluğun) bütün şartlarını kendinde toplarsa, (Allahtan başkasına) kul olmanın yorgunluğundan kurtularak hürriyete kavuşur, külfetsiz ve sıkıntısız bir şekilde (Allaha) kul olmanın zîneti ile süslenir. Peygamberlerin ve sıddîkların makamı budur. Ya'nî, bu durumdaki kul mahmul hâle gelir. (Ya'nî, ibâdet ve tâat bedene zor gelse bile, Allahü teâlânın yardımı ile onu zevkle ve gönül rahatlığı ile îfâ eder.) İslâmiyet yönünden bu nevi ibâdetlerle süslü bulunduğu hâlde ibâdetlerinde kalbine en küçük bir meşakkat, sıkıntı arız olmaz."

"Kim hürriyeti murâd edinirse ubûdiyyete (kulluğa) sıkı bir şekilde devam etsin. Hakiki hürriyet Allahtan başkasına kulluk yapmamaktır."

"Allahü teâlâ bir kulunu kendisine çekti mi, bütün sırlar onun mülkü hâline gelir. Bunların hepsini görür ve ne olduklarını haber verir."

"Firâset sahibi ilk bakışta doğruyu bulur. Te'vîle, zanna ve şüpheye saplanmaz."

"Yüksek ahlâk, bir kere Hakkı mütâlâa ve müşâhede ettikten sonra, artık halkın eza ve cefâsının sana te'sîr etmemesidir."

"Kul; ma'rifet-i ilâhiyeye ulaştığı zaman, Allahü teâlâ onun kalbine ve zihnine (bir çok gizli sırlar) ilham eder."

"Hakiki muhabbet, insanın kendi vasıflarının, sıfatlarının, hepsini unutarak, sevgiliyle beraber bulunmaktır."

"Huluk-i azîm, engüzel ahlâk, Allahü teâlâyı tanıdıktan sonra, halktan gelen eza ve cefânın insana te'sîr etmemesidir."

"Mürid, tövbesinin, murâd (Allahü teâlânın kendisine çektiği kimseler) ise günah işlememenin gölgesindedir."

"Dünyâyı unutan, nefs zahidi; âhıreti unutan, kalb zahidi; kendini unutan da rûh zahidi olur."

Şehîd edilmeden önce kendisinden nasîhat isteyen hizmetçiye: "Nefsi, yapması gerek bir şeyle (ibâdetlerle) meşgûl et! Yoksa yapılmaması gereken bir şeyle (haramlarla), o seni meşgûl eder" dedi.

"Azîz ve celîl olan Allahtan başka bir şeyden korkan veya bir şeyi ümit eden kimsenin yüzüne, Allahü teâlâ bütün kapıları kapatır, ona âdi bir korkuyu (Allah korkusunun dışında kalan korkuları) musallat eder. Kendisi ile onun arasına yetmiş perde çeker, bu perdelerin en incesi şüphe (vesvese) olur."

Kerâmetleri pek çoktur ve halk içinde yayılmıştır. Meselâ, insanlara yazın kış meyveleri, kışın yaz meyveleri çıkarır ikram ederdi. Elini havaya uzatınca avucu, üzerinde "Kul hüvallahü ehad" yazılı gümüş paralarla dolardı. Bunlara, kudret paraları ismini verirdi. İnsanlara, evlerinde ne yediklerini, ne yaptıklarını, ne konuştuklarını ve kalblerinden geçenleri haber verirdi.

Kerâmetlerinden daha mühimi; ma'rifet, hikmet ve ince ma'nâlar dolu sözleridir. Bunlar, onun ilim ve ma'rifette ulaştığı kıymetli dereceleri çok güzel gösteren birer delîldirler. Hallâc-ı Mensûr (radıyallahü anh) bir kâfile ile beraber hacca giderlerken, sahrada birkaç gün yiyecek bulamadılar. Hüseyn bin Mensûr'a, şimdi kelle kebabı olsa da yesek dediler. Elini arkaya uzatıp, bir kebâb olmuş kelle ile iki pide alıp, birine verdi. Dörtyüz kişi idiler. Her defasında elini arkaya uzatıp, bir kelle iki pide aldı. Neticede 400 kelle, 800 pide almış oldu ve her birine bir kelle iki pide vermiş oldu. O topluluk bunları yedikten sonra, taze hurma olsa da yesek dediler. Kalktı ve beni silkeleyin buyurdu. Hurmalar döküldü. Doyuncaya kadar yediler. Bundan sonra yolda ne zaman sırtını bir dikenli ağaca dayasaydı, taze hurma verirdi.

Sahrada ba'zı insanlar, kendisinden incir istediler. Elini havaya uzattı ve önlerine bir tabak incir koydu.

Bir defasında yine tatlı istediler. Bir tabak helva ve sıcak şeker önlerine koydu. Bu helva, Bağdâd'da Tâk kapısında bulunur dediler. Bize, Bağdâd ve sahra aynıdır buyurdu.

Birgün çölde İbrâhîm Havvâs'a, işin nedir? dedi. Tevekkül makamında tevekkülü dürüst yapıyorum dedi. Bütün ömrünce, karnının, mi'denin tâmiriyle uğraştın, ne zaman tevhîdde fâni olacaksın? dedi.

Hallâc-ı Mensûr "Enel-Hak" (Ben Hak'ım)" sözünü söyledi. Bu sözünü zâhir âlimleri dalâlete ve ilhâda hükmedip katline fetvâ verdiler. Bunun, asıl sebebi ise şöyle nakledilmiştir:

Birgün Hüseyn bin Mensûr'un hatırından: "Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Mi'râc gecesi, sadece mü'minleri diledi de, neden bütün insanları dilemedi ve yâ Rabbi, cümlesini bana bağışla demedi" diye geçti. Böyle düşünürken, Resûlullah içeri girdi ve: "Biz kimi dilersek, Hakkın fermanı ile dileriz. Bizim gönlümüz Hakkın ferman evidir. O'nun irâdesinin ve fermanının gayrisinden pak ve ma'sûmdur. Eğer O, hepsini dilerse, ben de hepsini dilerim" buyurdu. Bundan sonra Hüseyn bin Mensûr, başından sarığını çıkararak Resûlullahın huzûrunda kerâmet gösterdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: "Bu sarık kerâmeti ile, baş dahi vermek gerektir ki, ben râzı olayım." Onun katline, hakîkatte sebep, bu hüküm oldu.

Darağacında iken, şöyle derdi: "Bu işin başıma neden geldiğini ve kimin muradı olduğunu bilirim. Bundan yüz çevirmem." Sâdık olan âşık, elbette böyle olur. O sekr (Aşk-ı ilâhî sarhoşu) olduğundan, hâli doğru ve ma'zûr idi. Söylediği söz, dilinden, bu sekr hâlinde sâdır oldu.

Şeyh Ebû Abdullah-ı Hafîf şöyle buyurdu: "Bir çok hile ile zindana girerek Hüseyn bin Mensûr'u görmeye gittim. Güzel bir oda gördüm ki, yumuşak halılar, döşeklerle döşenmiş, iyi tertip edilmiş, duvara bir ip bağlanmış, üzerinde bir el bezi (havlu) asılmıştı. Orada yüzü güzel bir köle gördüm. "Şeyh nerededir?" diye sordum. "Abdesthânededir. Abdest hazırlığı görüyor" dedi. Ben: "Ne zamandan beri şeyhin hizmetindesin?" dedim. "Onsekiz aydan beri" dedi. "Bu zindanda şeyh ne yapıyor?" dedim. "Onüç batman ağırlığında bir demir bağ ile, hergün bin rek'at namaz kılıyor" dedi. Sonra devam ederek: "Bu gördüğün zindanın kapılarının her birinin arkasında eşkiya ve hırsız kimseler vardır. Onlara nasîhat eder. Bıyıklarını ve saçlarını keser" dedi. "Ne yer?" diye sordum. "Hergün önüne çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofra getiririz. Bir müddet onlara bakar. Sonra parmağının ucu ile o yemeklerin üzerine basar ve içli bir sesle çeşitli şiirler söyler. Asla onları yemez. Onun için önünden alır, götürürüz." Biz bu şekilde konuşurken o abdesthâneden çıktı. Güzel görünüşlü olup, cazibeli bir boyu vardı. Beyaz sof giymiş, işlemeli bir peştemalı (örtüyü) başına sarmıştı. Sofa tarafına çıkıp oturdu. Bana: "Ey delikanlı! Neredensin?" dedi. "Farstanım (İranlıyım)" dedim. "Hangi şehirdensin?" diye sordu. "Şîrâzdanım" dedim. Benden meşâyıh haberlerini sordu. Ebû Abbâs Atâ'ya gelince, (sözümü keserek): "Onu görürsen, o kâğıtları (mektûbları) yakmasını söyle" dedi. Sonra yine: "Buraya nasıl gelebildin?" dedi. "Ba'zı İran askerlerinin yardımıyla" dedim. Tam bunu söylediğim zaman zindancıbaşı içeri girdi. Yer öpüp oturdu. Şeyh ona: "Sana ne oldu?" dedi. Zindancıbaşı: "Düşmanlarım beni halifeye gammazlamışlar. Güya ben, ululardan birini buradan bin dinar alarak salmışım. Yerine de halktan birini hapsetmişim, işte şimdi beni alıp götürecek, katledecekler" dedi. Şeyh: "Var selâmetle git" dedi. O gittikten sonra, şeyh hücrenin ortasında dizleri üzerine gelerek, ellerini havaya kaldırdı. Başını önüne eğdi. Şahadet parmağı ile işâret ederek, ansızın ağladı. Öyle ağladı ki, gözyaşından her tarafı ıslandı. Kendinden geçerek yüzünü yere koydu. O sırada zindancıbaşı içeri girdi. Tekrar şeyhin önüne oturdu. Şeyh: "Ne oldu?" diye sordu. Zindancıbaşı: "Kurtuldum" dedi. "Hangi sebeple kurtuldun?" diye sordu. O, "Beni halifenin yanına götürdükleri zaman halife, "Şimdiye kadar seni katletmeyi tasarlıyordum. Şimdi sana gönlüm hoş geldi. Seni beğendim. Tekrar affettim" dedi. Bundan sonra şeyh, yüzünü o havlu ile temizlemek istedi. Havlunun asılı olduğu ipin yüksekliği şeyhden yirmi arşın yukarıda idi. Şeyh elini uzatarak havluyu aldı. Şeyhin eli mi uzandı yoksa o havlu mu şeyhe yakınlaştı anlayamadım." Sonra ben çıkıp gittim. İbn-i Atâ'ya vardım. O haberi verdim. Dedi ki: "Eğer tekrar onunla buluşursan; beni kendi, başıma bırakırlarsa, ona mektûbları saklıyacağımı söyle" dedi.

Birinin bir papağanı vardı, ölmüştü. Hallâc ona: "Allah'ın izni ile onu dirilteyim ister misin?" dedi. Adam "İsterim" dedi. Hallâc parmağı ile işâret etti. Hayvan yerinden kalkarak canlandı.

Zindanda iken İbn-i Hafîf yanına gelip "Sana neler oluyor?" diye sordu. "Allahü teâlâ bana zâhirî ve bâtınî ni'metler veriyor" buyurdu. İbn-i Hafîf "Size üç suâlim var" dedi. "Buyrun dinliyorum" diyerek izin verince şöyle sordu:

"Sabır nedir?"

Hallâc-ı Mensûr hazretleri ellerini ve ayaklarını bağlayan zinciri göstererek:

"Şu zincire bakarsam açılır" buyurdu. O anda zincire baktı ve zincir açılıverdi. Duvar yarıldı. İbn-i Hafîf diyor ki; "O anda

kendimi Dicle kenarında buldum.” (Yâ’nî, ben işte buna rağmen buradan çıkıp gitmiyor, bu zindana ve zincirlere sabrediyorum demek istedi.)

Sonra ikinci suâlini sordu: “Fakr (tasavvufta fakîrlik) nedir?”

Hallâc-ı Mensûr hazretleri oradaki taşlara baktı, taşlar altın ve gümüş oluverdi. Sonra, “İşte bu fakrdandır. Ben ise zeytin yağı almak için birfülüse (o zamanın en küçük parası) muhtacım.”

Sonra üçüncü olarak: “Fütüvvet nedir?” suâline de,

“Onu yarın anlarsın” buyurdu. İbn-i Hafîf diyor ki: “Gece olunca rü’yâmda kıyâmeti gördüm. Hüseyn bin Mensûr Hallâc nerededir? diye bir ses duydum. Allahü teâlânın huzûruna durdu. Kendisine; seni seven Cennete, sana kızan Cehenneme girer dendi. Yâ Rabbi! Hepsini mağfiret eyle diyerek yalvardı. Sonra bana dönüp fütüvvet işte budur, buyurdu.”

Yine bir gün kendisine, “Sabır nedir?” diye sorduklarında: “Sabır odur ki; iki elini ayağını keserler, onu köprünün üzerine asarlar ve hattâ bundan daha acâib muâmeleler yaparlar da bir kere âh etmez” buyurdu. Nitekim kendisinin ölümü ve idamı böyle cereyan etmiştir..

Abdülmelik Evkaf anlatır: “Birgün üstadım olan Hallâc-ı Mensûr’a: “Ey hocam! Ârif kimdir?” diye sordum. Buyurdu ki: “Ârif o kimsedir ki, Zil-ka’de ayından altı gün kala, Salı günü, 306 (m. 918) senesinde Bağdâd’ta eli ayağı kesilerek, gözleri çıkarılarak, baş aşağı astırılıp, gövdesi yakılarak, külünü savururlar.” Onun dediği zamanı gözledim. Meğer o söylediği kendiymiş, o ne söyledi ise aynını yaptılar.

Bir gece Mensûr hazretlerini zindanda bulamadılar. İkinci gece ne zindan vardı ne de Mensûr... Üçüncü gece, zindan da Mensûr dâ yerindeydi. Kendisine bunun hikmeti suâl edildiğinde: “İlk gece O’nunlaydım, beni bulamadınız. İkinci gece, O benimle idi, ne beni ne de zindanı görebildiniz. Üçüncü gece, herşey yerli yerindeydi. Tâ ki mukaddes şeriatın emrini yerine getiresiniz. Beni idâm edesiniz diye” buyurdu.

Hallâc-ı Mensûr’u (radıyallahü anh) Bağdâd’da Tak kapısına götürdüler. Evvela yüz kırbaç vurdular. Kendisinden en küçük bir ses çıkmadı, ölmediğini görünce, ellerini ve ayaklarını kestiler.

Hallâc-ı Mensûrun (radıyallahü anh) elleri ve ayakları kesildiğinde buyurdu ki: “Sakın korkudan sarardığımı zannetmeyin. Kan kaybetmekten sararıyorum.”

Darağacına çıkan Mensûr hazretlerine şu suâl soruldu. “Tasavvuf nedir?” “Tasavvufun en aşağı derecesi işte bende gördüğünüz bu hâldir.” “Yâ ileri derecesi?” “Onu görmeğe tahammülünüz olmaz.”

İdâm edilmeden önce halk taş atmağa başladı. Atılan taşlara hiç ses çıkarmıyor, hattâ tebessüm ediyordu. Bir dostu, taş yerine gül attı. O zaman Mensûr hazretleri inledi. Sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: “Taş atanlar beni yakînen tanımıyanlardır. Tabiidir ki hâlden anlamazlar. Hâlden anlıyanların bir gülü bile beni incitti.”

Ellerinden, bacaklarından sonra dilini de kesmek istediler, izin isteyip şöyle dedi: “Allahım, bana senin için bu işkenceyi reva görenlere rahmet et! Senin rızân için beni elimden, ayağımdan, gözlerimden, başımdan, canımdan ayıran bu kullarını affet!”

Daha sonra dili ve başı da kesildi, cesedi yakıldı. Külleri Dicle’ye atıldı. Atılan küller de havada (Enelhak) şeklini aldı. Nehre külleri dökülür dökülmez, nehir hemen kabarmağa başladı. Kabaran Dicle’nin suları Bağdâd’ı basmak üzereydi ki; bir dostu hırkasını Dicle’ye attı ve Dicle bir müddet sonra eski normal hâlini aldı. Hallâc-ı Mensûr (radıyallahü anh) bu kimseye, şehîd edilmeden önce, “Benim kollarımı, bacaklarımı, başımı kestikten sonra, cesedimi yakıp, külünü Dicle’ye atacaklar. Korkarım ki, nehir taşıp Bağdâd’ı basacak. O zaman hırkamı nehrin kenarına götürüp, sulara at” buyurmuştu.

Buyurdu ki:

“Mevlâm! Rabbim! Emrine amadeyim, buyur!
Ey benim maksadım ve ma’nâm, emrindeyim, ferman buyur!
Ey zâtı, vücûdumun aynası ve himmetimin müntehâsı!
Ey benim konuşmam, işâretlerim ve ihbarım olan Allahım!

Hallâc-ı Mensûr hazretlerinin idamına sebep olan “Enel-Hak” sözü, onun tasavvuf yolunda sahip olduğu kendi hâl ve derecesine uygun ve kendi aşk sarhoşluğu içinde söylediği doğru bir sözdür. Zâhiren kelime ma’nâsı “Ben Hak’ım” demek olan bu sözün hakîkî ma’nâsı: “Ben yokum. Hak vardır”

demektir. Tasavvufta çok ince bir bilgi ve hâl olan Vahdet-i vücûd (varlığı bir görmek) mertebesinde söylenmiştir. Bu büyüklerin böyle sözleri, görüp müşâhede ettikleri şeyleri ifâde edecek başka söz, başka kelime bulamadıkları için böyle söylemişlerdir. Onun bu sözü, İslâmiyetin zâhirine uymadığı için, zâhir âlimlerince ve câhil halk tarafından anlaşılamadığı ve “tevhîd” ehli olan ve olmayanın bir daha böyle sözler söylememesi için şehîd edildi.

İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), Mektûbât kitabının ikinci cild kırkdördüncü mektûbunda buyuruyor ki “O büyüklerin (Herşey O’dur) demeleri, hiç birşey yoktur. Yalnız O vardır, demektir. Meselâ, Hallâc-ı Mensûr Enel-Hak (Ben Hak’ım) dedi. Böylece, ben Hak’ım, Hak teâlâ ile birleştim demek istemedi. Böyle diyen kâfir olur ve öldürülmesi lâzım olur. Onun sözünün ma’nâsı (Ben yokum, Hak teâlâ vardır) demektir. İşte Sofiyye (evliyâ) her şeyi Hak teâlânın isimlerinin ve sıfatlarının görünüşü, onların aynası bilir. Zâtın “kendisinin” bunlarla birleştiğini, zâtında değişiklik olduğunu söylemez. Meselâ, bir insanın gölgesi, kendinden hâsıl oluyor. Gölge, o kimse ile birleşmiş, onun aynıdır veya o kimse inerek, o gölge şekline girmiştir, gibi şeyler söylenemez. O kimse, kendi kendinedir. Gölge, onun bir görünüşüdür. Bu kimseyi aşırı seven, gölgeyi filân görmez. Ondan başka birşey görmez. Gölge, o kimsenin aynıdır diyebilir. Ya’nî, gölge yoktur, yalnız o insan vardır, der. Bundan anlaşıldı ki, sofiyye, eşyaya, Hak teâlâdan meydana gelmiştir, Hak teâlâ değildir diyor. O hâlde, sofiyyenin (Herşey O’dur) sözleri, (Herşey O’ndandır) demektir ki, âlimler de böyle söylemektedir. İki taraf arasında bir fark yoktur. Yalnız şu fark vardır ki, Sofiyye, eşyaya, Hakkın görünüşü diyor. Âlimler bunu söylemekden çekiniyor. Eşya ile birleşmek, eşyanın içinde bulunmak anlaşılmasın diye, bu sözü söylemiyor.”

Hallâc-ı Mensûr (radıyallahü anh), hâlleri doğru, zamanındakilerin, kadrini ve derecesini anlamayacak derecede yüksek bir velî idi. O, hiç bir zaman Allahlık iddia etmedi. Tam tersine Allah aşkının sarhoşu bir kul olarak yaşadı. Gündüz ve gecelerini ibâdetle geçirdi. Elli yaşında iken, “Bu güne kadar bin senelik namaz kıldım” buyurdu. İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarına en ince husûslara kadar titizlikle uyar, mübahları zarûret miktarı kullanırdı. Ömrünün temeli belâ üzerine kurulmuştu. Bu da, Allah aşkına tutulanlarda çeşitli şekil ve derecelerde görülen bir şeydir.

Onun hâl ve mertebesini anlayan pek çok âlim ve evliyâ yüksek bir velî olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Atâ, Ebû Abdullah Hafif, Şiblî, Ebü’l-Kâsım, Nasr Abâdî, Şeyh Ebû Sa’îd Ebü’l-Hayr, Şeyh Ebü’l-Kâsım-ı Gürgânî, Şeyh Ebû Alî Farmedî ve Yûsuf-ı Hemedânî hazretleri bunlardan ba’zılarıdır. Büyük evliyâdan Şiblî, onun için “Ben ve Hallâc aynı şeyiz. Ama bana deli dediler kurtuldum. Onun aklı ise onu helak eyledi” buyurmuştur. Yine şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî “Hallâc, imamdır. Fakat durumunu her kişiye söyledi. Zayıflara ağır yük yükletti. Avam (halkın) bilgisi ile ve akıl yoluyla anlıyamayacakları şeyleri konuştu. Bu husûsta İslâmiyete riâyet etmedi. Ona ne vâki olduysa, bu sebepten oldu” demiştir.

Ali Râmitenî hazretleri ise Hallâc-ı Mensür’un hâlini “Hüseyn bin Mensûr zamanında, Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî’nin oğullarından biri bulunsaydı, Mensûr idâm edilmezdi” buyurarak en veciz şekilde izah etmiştir. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî’nin ma’nevî oğulları olan talebelerinden biri bulunsa idi, Hüseyn bin Mensûr’u terbiye ederek, o makamdan daha yukarılara geçirir, idâm edilmesi lâzım gelmezdi. Çünkü Hallâc-ı Mensûr, her ne kadar büyük velî olmakla birlikte, tasavvuf yolunun en nihâyetine ulaşabilmiş değildir. Bulunduğu mertebe, nihâyetten çok uzaktır.

Büyükler buyuruyor ki: “Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur. Bunların ilki kalb makamıdır. Muhyiddîn-i A’râbî, Hallâc-ı Mensûr ve Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî gibi zâtlar, hep kalb makamında idiler. Allahü teâlâ kalb makamında olan bir mü’mine tayy-ı mekân ve tayy-ı zemân ihsân eder. (Ya’nî, uzun mesafeleri bir anda giderler ve çok az bir zaman içinde, yapılamayacak işleri yaparlar.) Bu makamda olanlar bir ağaca baksalar. Allahü teâlâ ağacın yapraklarının adedini bildirir. Bir kimsenin yüzüne baksalar, hangi günahı işlediğini bilirler. Vilâyet derecelerinin ilkinde olan bir veliye, Allahü teâlâ bunları ihsân, eder. Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 90, 450, 694, 697, 865, 1010

2) Müjdeci Mektûblar. Mektûb No: 24, 100, 266

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 114

4) Kuşeyrî risalesi sh. 28, 43, 312, 333, 473, 474, 487, 494, 551

5) Nefehat-ül-üns (Osmanlıca) 199

6) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh. 140

7) Mîzân-ül-i’tidâl cild-1, sh. 548

8) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 112